rulayacak başka bilgiler yoktur. Destanın Türkler arasında sevilip okunmasında, Ebû Müslim'in taraftarı olduğu Hz. Ali'nin dinî şahsiyeti ve kahramanlığından kaynaklanan sevgi yanında Şîîliğin tesiri de önemli bir yer tutar. Ancak eser Türkler tarafından benimsendikten sonra Türk ruhuyla işlenerek mümkün olduğu kadar Şîîlik propagandasından arındırılmış ve Türk edebiyatının orijinal eserlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca zaman içinde dilinin sadeleşmesi ve çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshalarının kompozisyon ve hacim bakımından farklılık göstermesi, eserin değişik tercümelerinin bulunduğu fikrini de hatıra getirmektedir.

Destandaki olaylar, Hz. Ali'yi sevenlerle Hz. Muâviye taraftarları arasındaki mücadeleler ve her ikisinin torunları zamanında devam eden kavgalar şeklinde Ebû Müslim'in etrafında cereyan etmektedir. Ebû Müslim destanı, Abbâsîler'in zaferi ve Ebû Müslim'in ölümü ile sona ermekle beraber çeşitli zamanlarda ilâve edilen ikinci derecede olaylarla genişletilerek zenginleştirilmiş, bir fetih ve İslâmî kahramanlık destanı özelliği kazanmıştır. Eserdeki "Frenkler'le Cihad" bölümünde muhtemelen Haçlı seferlerinin anlatılmış olması ve yer yer tekkeler üzerinde durulması, ilâve edilen bölümlerin daha çok Selçuklular dönemine ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca destanda "tüfek", "Bulgar", "Kıpçak", "Türkistan" gibi kelimelere rastlanması, ilâvelerin Selçuklular'dan sonra da devam ettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Olağan üstü birçok maceranın yer aldığı eserde Ebû Müslim'in bulunmadığı ikinci derecede olayların kahramanları arasında Hz. Peygamber'in amcası Hamza'nın oğullarından Behzâd, Melikzâd, Mâlik Muhammed, Ahmed Zemcî, Seyyid Kahtabe de bulunmakta, Meymûne ve Râbia gibi kadın kahramanlar da görülmektedir. Ebû Müslim destanının içinde ayrıca Hint masallarından, binbir gece hikâyelerinden, Kitâb-ı Mukaddes'ten, İran ve Türk destanlarından bölümler ve ilhamlar, Türk hayatından izler de vardır.

Konu bakımından İslâmî destanlardan *Hamzanâme*'ye bağlanması mümkün olan Ebû Müslim destanının kuruluşu, kahramanlarının özellikleri, içindeki geleneksel unsurlar, daha çok halk arasında büyük ilgi gören *Battalnâme*, *Dânişmendnâme* ve *Saltuknâme* gibi yarı destan, yarı kahramanlık hikâyesi özelliği taşıyan eserlere benzer. Bu yönüyle destan, Şark-İslâm milletleri arasında yaygın olan halk tipi epik hikâye türünün en karakteristik ve güzel örneklerinden biridir. Dil, duygu ve anlatım bakımından, Türk edebiyatında *Kitâb-ı Dedem Korkut*'la başlayıp *İskendernâme* ve *Hamzanâme*'den geçerek *Süleymannâme* ile devam eden gelenek içindedir. Bazı yerlerde Arapça, Farsça kelimeler, secili ve sanatlı cümleler bulunmasına rağmen dili *Kitâb-ı Dedem Korkut* kadar sade olup yer yer *Battalnâme*'de geçen tabirler aynen kullanılmış-
tır. Destanda yer alan bazı ma
çalarda ise XV. yüzyıl Türk d
nin özellikleri görülmektedir.
nim olmasından hareketle ha
manla ve bölgeden bölgeye de
lenebilir. Bundan dolayı dest
mı için on beş ciltten otuz
değişik hacimlerden söz edilr
İstanbul, Paris ve Viyana'd
hanelerde birçok yazma nüshası bulunan Ebû Müslim destanının (geniş bilgi için bk. Mélikoff, s. 11-20) bazı kısımları yayımlanmıştır. Bunlar arasında, Kayserili Ali Ferdî'nin yazdığı manzum *Kitâb-ı Ebû Müslim* ile (I-II, İstanbul 1299) Çelebizâde Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı *Hâzâ Kitâb-ı Ebâ Müslim* (İstanbul 1327) basılmış en eski nüshalardır. Corcî Zeydân'ın Arapça olarak yazdığı *Ebû Müslim el-Ḫorâsânî* adlı romanı, Zeki Mugâmiz *Ebû Müslim-i Horâsânî* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1330). Destanın yeni harflerle ilk baskısı, *Ebâ Müslim Horasânî* başlığıyla Muharrem Zeki Korgunal tarafından hazırlanmıştır (I-XXV, İstanbul 1934). Bunlardan başka yakın zamana kadar hepsi de Ebû Müslim'i konu edinen değişik isimlerle çok sayıda halk kitabı yayımlanması, bu hikâyelerin halk tarafından sevilmekte olduğunu gösterir.

Ebû Müslim destanı üzerinde en kapsamlı çalışmayı, Bibliothèque Nationale'de bulunan dört Türkçe yazma (Ancien Fonds Turc, nr. 57, 58, 59, 60), dört Farsça yazma (Supplément Persan, nr. 842, 842 bis, 843, 844) nüsha ile İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndaki bulunan bir Türkçe yazma nüshayı (nr. B 14) gözden geçirerek değerlendirmek suretiyle Irene Mélikoff yapmıştır. Mélikoff çalışmasının giriş kısmında eserin yazma nüshaları ve konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalar üzerinde durmuş, bundan sonra gelen iki kısımdan birincisinde tarihî-efsanevî çerçeve, dinî-tasavvufî gelişmeler, eserin mütercimi ve tercümeleriyle ilgili meselelere ışık tutmaya çalışmış, ikinci kısımda ise otuz üç bölüm halinde eserin geniş bir özetini vermiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Müslim Hikâyesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. B 14; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 345; a.mlf., *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1923, s. 73; *Türkiye Bibliyografyası 1934*, İstanbul 1936, s. 143; Irene Mélikoff, *Abu Muslim, le "Porte-Hache" du Khorassan dans la tradition épique turco-iranienne*, Paris 1962; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 291-293; Agâh Sırrı Levend, "Halk ve Tasavvufî Halk

ABDULLAH b. SÜVEB

عبد الله بن سوب

bk. **EBÛ MÜSLİM el-HAVLÂNÎ**

Meşhur tâbiî ve zâhid.

EBÛ MÜSLİM el-HAVLÂNÎ

(أبو مسلم الخولانى)

Ebû Müslim Abdullāh b. Süveb
el-Havlânî ed-Dârânî
(ö. 62/681-82)

Meşhur tâbiî ve zâhid.

Yemen'in Havlân kabilesindendir. Künyesiyle meşhur olup kendisinin ve babasının adı hususunda ihtilâf edilmiştir. Bazı kaynaklarda Muâviye devrinde (661-680) müslüman olduğu kaydedilmekteyse de (Buhârî, V, 59) Hz. Peygamber zamanında, hatta bir rivayete göre Şevval 8'de (Şubat 630) müslüman olmuştur. Yemen'den Medine'ye giderken Resûl-i Ekrem'in vefat ettiğini öğrendi. Onu göremediği için tâbiîlerin arasında yer aldı. Hz. Ebû Bekir devrinde Medine'ye yerleşti. Hemen bütün kaynaklarda Ebû Müslim'in Yemen'den ayrılış sebebiyle ilgili olarak kaydedilen rivayete göre San'a'da peygamberliğini ilân eden Esved el-Ansî, Ebû Müslim'i saflarına alarak onun itibarından faydalanmak istemiş, Ebû Müslim'in bunu reddetmesi üzerine büyük bir ateş yaktırarak onu içine attırmış, ancak ateşin Ebû Müslim'e tesir etmediğini görünce etrafındakilerin tavsiyesine uyarak onu Yemen'i terketmeye zorlamıştır. Bu olay hakkında geniş bilgi veren bazı kaynaklarda, Ebû Müslim'i Mescid-i Nebevî'de gören Hz. Ömer'in onunla ilgilendiği, Yemen'deki olaylar hakkında bilgi aldıktan son-

ra kendisinin Ebû Müslim olduğunu tahmin ettiği ve onu kucaklayıp ağladığı, Halife Hz. Ebû Bekir'in de kendisini tanımaktan memnuniyet duyduğu zikredilmektedir. Ebû Müslim el-Havlânî, daha sonra Dımaşk yakınlarındaki Dâriyyâ köyüne yerleştiği için Şamlılar'dan sayılmakta, özellikle onların güzel Kur'an okuyanlarından biri olduğu söylenmektedir. Hz. Ömer, Muâz b. Cebel, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Ebû Zer el-Gıfârî, Ubâde b. Sâmit, Avf b. Mâlik ve Muâviye b. Ebû Süfyân'dan hadis rivayet etmiş, kendisinden de amcazadesi Ebû İdrîs el-Havlânî, Cübeyr b. Nüfeyr, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî, Atâ b. Ebû Rebâh gibi tâbiî âlimleri rivayette bulunmuşlardır. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn ve İclî onun **sika*** olduğunu söylemektedirler. Fakat Ebû Müslim'in, Muâz b. Cebel'e sevgisini ifade ettiğine dair *el-Müsned*'de bulunan bir hadisten başka muteber hadis kitaplarında rivayetleri yer almamıştır.

Sıffîn Vak'ası'nda Muâviye tarafında yer alan Ebû Müslim Bizanslılar'la yapılan çeşitli savaşlara katıldı. Onun bu savaşlarda bizzat bulunması İslâm askerlerine cesaret verdiğinden kumandanlar kendisini öncü kuvvetlere emîr tayin ederlerdi. Bizanslılar'la yapılan savaşların birinde şehid oldu. Dâriyyâ'da ona nisbet edilen ve halkın ziyaretgâhı olan bir mezar bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

Tâbiîn neslinin meşhur sekiz zâhidinden biri olan Ebû Müslim, sıkıntı çektirilmeyen nefsin Allah'ın huzurunda sahibinden şikâyetçi, ibadetlerle yorulan nefsin ise hoşnut olacağını, nitekim semiz atların yarışta zorlandığını, idmanlı atların ise daha iyi koştuğunu söylerdi. İbadet ettiği yere bir kamçı asmıştı; canı ibadet etmek istemediği zaman bacaklarına bir iki kamçı vururdu. Dünyaya değer vermezdi. Bir gün mescidde toplanmış bir cemaat gördü; zikirle meşgul olduklarını sanarak yanlarına oturdu. Dinle ilgisi olmayan konulardan bahsettiklerini öğrenince onlara şöyle dedi: "Sizin yanınızda benim halim neye benziyor biliyor musunuz? Sağanağa tutulan adam etrafta sığınacak yer ararken bir kapı görür ve hemen içeri dalar. Bir de bakar ki binanın tavanı yoktur". Kaynaklarda, duasının ve bedduasının makbul olduğuna dair birçok olay ve kendisine nisbet edilen pek çok kerâmet zikredilmektedir.

Devlet adamlarının karşısına çıkıp onları uyarmaktan çekinmezdi. Birkaç defa ikaz ettiği Muâviye'ye bir defasında "ey ecîr" (işçi) diye hitap etti. Yanındakilerin "ey emîr" demesi gerektiğini söylemeleri üzerine Muâviye onun konuşmasını istedi. Ebû Müslim de ona öğüt verdi ve âdil olmasını tavsiye etti. Medine'de bulunduğu sırada Hz. Osman'ın aleyhinde konuşan birini duyunca Medineliler'e Semûd kavminden daha kötü olduklarını, çünkü Semûd kavminin Allah'ın devesini, kendilerinin ise Allah'ın halifesini öldürdüklerini söylemişti.

Ümmetin hakîmi diye de anılan Ebû Müslim'in pek çok hikmetli sözünden biri şöyledir: "Yeryüzündeki âlimler gökyüzündeki yıldızlara benzer. Ortaya çıkarlarsa halk onlara bakarak gideceği yönü bulur; ortaya çıkmazlarsa şaşırıp kalır. Sâlih kişiler de yoldaki işaretlere benzer; âhiret yolcusu onlar sayesinde şaşırmadan yoluna devam eder".

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 236, 237, 239, 328; Dârimî, "Mukaddime", 34; Alkame b. Mersed, *Zühdü's-semâniye mine't-tâbiʿîn* (nşr. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Feryevâî), Medine 1408, s. 52-56; İbn Sa'd, *et-Tabakāt*, VII, 448; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd* (nşr. Muhammed Celâl Şeref), İskenderiye 1984, s. 291-295; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 58-59; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 122-131; V, 120-122; İbn Abdülber, *el-İstîʿâb*, IV, 191-195; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, IV, 208-213; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gābe*, III, 192; VI, 288-289; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, IV, 7-14; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 49; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 146; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 235-236; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, I, 156-157; Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Tabakātü'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, Beyrut 1406/1986, s. 416; Süyûtî, *Tabakātü'l-huffâz*, s. 13; İbnü'l-Havrânî, *el-İşârât ilâ emâkini'z-ziyârât* (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Dımaşk 1401/1981, s. 125-129; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neşʾetü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, s. 297-301; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dımaşk*, VII, 317-325; G. H. A. Juynboll, "al-Khawlānī", *EI²* (Fr.), IV, 1167.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÛ MÜSLİM-i HORASÂNÎ

(ابو مسلم الخراسانى)

Ebû Müslim Abdurrahmân b. Müslim el-Horâsânî (ö. 137/755)

Abbâsî ihtilâlinin önde gelen şahsiyetlerinden.

Muhtemelen 100 (718-19) yılında İsfahan veya Merv'de doğdu. Menşei ve adı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Kendi bastırdığı sikkelerde adı Abdurrahman b. Müslim şeklinde geçmesine rağmen bazı kaynaklarda İbrâhim b. Osman, Gûderz (Gevderz) ve Büzürg Mihr'in (Büzürcmihr) torunu İbrâhim, Vendâd Hürmüz'ün oğlu Behzâdân olarak da kaydedilmiştir. Ebû Müslim'in etnik menşei kesin olarak bilinmemektedir. Arap olmamakla birlikte Türk veya Fars asıllı olduğuna dair de bilgi yoktur. Çocukluk yıllarını, Emevî aleyhtarı siyasî ve sosyal faaliyetlerin merkezi Kûfe'de geçirdiği anlaşılan Ebû Müslim, Ebû Dülef el-İclî'nin ceddi İdrîs b. Ma'kıl'in himayesinde büyüdü, onun oğlu ile birlikte okudu ve Kur'an'ı ezberledi.

Abbâsî nakiblerinden Süleyman b. Kesîr, Mâlik b. Heysem ve Kahtabe b. Şebîb hacca giderken Kûfe'ye uğramış ve İdrîs ile Îsâ b. Ma'kıl kardeşlerin yanında gördükleri Ebû Müslim'in zekâsına hayran kalmışlardı. Mekke'de İmam Muhammed b. Ali b. Abdullah ile buluşunca ona Ebû Müslim'den bahsettiler. İlk defa 124'te (741-42) Abbâsî davetçileriyle irtibat kuran Ebû Müslim, Muhammed b. Ali'nin kısa süre sonra ölümü (743) üzerine yerine geçen oğlu İmam İbrâhim'e takdim edildi. İbrâhim onu kendi davalarına kazandıktan ve iyice yetiştirdikten sonra Emîr-i Âl-i Muhammed unvanıyla ihtilâl hareketini yönetmek üzere Horasan'a gönderdi (128/745). Horasan Emevîler'in hilâfet merkezinden uzak olduğundan Abbâsîler propaganda faaliyetleri için burayı üs seçmişlerdi. Ayrıca burada Nizârîler ile Yemânîler arasındaki mücadeleler sırasında Emevî halifeleri taraf tuttuklarından bölgedeki otoriteleri de zayıflamıştı. Fakat Ebû Müslim, gençliği ve soyunun pek bilinmemesi sebebiyle Horasan'da Süleyman b. Kesîr, Kahtabe b. Şebîb, Mâlik b. Heysem ve Ebû Dâvûd Hâlid b. İbrâhim gibi Şiî liderleri tarafından şüphe ile karşılandı. Süleyman b. Kesîr başlangıçta hareketin liderliğini ona bırakmak istemedi. Bu yüzden Ebû Müslim Kûfe'ye dönmek için iki defa Merv'den ayrıldı, fakat bazı kişilerin müdahalesiyle geri dönerek faaliyetlerine devam etti. Bir süre sonra Mekke'de görüştükleri İmam İbrâhim Ebû Müslim üzerinde ısrar edince Abbâsî

Ebû Müslim-i Horasânî'yi tasvir eden bir minyatür (Derviş Mehmed, *Sübhatü'l-ahbâr*, Österreichische Nationalbibliothek, Cod AF, nr. 50, vr. 9ª)